

HALDUN TANER'İN ÖYKÜLERİNDE BİR TENKİT SİLAHI OLARAK MİZAHIN KULLANIMI THE USE OF HUMOR AS A TOOL OF CRITICISM IN THE STORIES OF HALDUN TANER

Celâl FEDAİ*

Öz

Haldun Taner, Cumhuriyet devri Türk edebiyatının çok yönlü bir yazarıdır. Eserlerinde mizahu güçlü bir sosyal tenkit aracı olarak kullanarak sosyal veya siyasi her türlü olayı, sıradan insanların günlük yaşam ve zaafalarını anlatmıştır. Yazarın öyküleri "toplumsal" ile "bireysel"i birleştirerek yansıtır. Mizah, bu birleşimde yazarın en önemli malzemesi olmuştur. Böylece Taner, mizah yoluyla topluma "ayna" tutan gerçekçi bir yazar olmuştur.

Bu çalışmada Haldun Taner'in *Yaşasın Demokrasi* (1949), *Tuş* (1951), *Şişhane'ye Yağmur Yağmıyordu* (1953), *Ayışığına "Çalışkur"* (1954), *On İkiye Bir Var* (1954), *Konçınalar* (1967), *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (1969) adlı kitaplarındaki öykülerden hareketle mizahın yararlanma biçimi ve sosyal tenkitleri ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haldun Taner, Öykü, Mizah, Sosyal Tenkit.

Abstract

Haldun Taner is one of the versatile writers of Turkish Literature in the Republican period. Through using humor as a powerful social criticism tool, he explains in his works all kinds of events, social or political and the daily lives, frailties of the ordinary people. The stories of the author reflects the combination of "social" one and the "individual" one. Humor has become the most important tool of the author in this combination. In this way, Taner becomes a realistic writer who reflects the society through using humor.

In this study, through the stories of Haldun Taner's books *Yaşasın Demokrasi* (1949), *Tuş* (1951), *Şişhane'ye Yağmur Yağmıyordu* (1953), *Ayışığına "Çalışkur"* (1954), *On İkiye Bir Var* (1954), *Konçınalar* (1967), *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (1969); the ways through which the author uses the humor and his social critiques will be examined.

Keywords: Haldun Taner, Story, Humor, Social Criticism.

1. Giriş

Her edebiyat eseri, "dış dünya karşısındaki sanatkarın heyecanlarının, hayallerinin, ümitlerinin, isyanlarının, korkularının, kırılışlarının, dilin estetik formları içinde somutlaşmış hâlidir." (Çetişli, 2008, 299)

Edebiyat eserinin ve sanatçının dış dünya karşısındaki bu durumu, dış dünyadaki olaylara karşı kendini ve dikkatlerini konumlandırma biçimine de etki eder. "Mizah"ın edebiyat eserinden bir "güldürme" ve "dönüştürme" mekanizması olarak bu noktada varlığı, sanatçının dikkatlerine, tenkitlerine eşlik etmekle kalmaz, toplumun bilinçaltına da ışık tutar. Hilmi Yücebaşı'nın mizaha dair yaptığı tanım mizahın topluma ve bireye ışık tutan işlevini ortaya koymasından önemlidir:

"Mizah, tenkit vazifesini görmekle beraber, ciddi işlerle uğraşmaktan yorulmuş dimağlara bir sükûn ve huzur; gönüllere, söylenmesi istenilmekle beraber açıkça söylenemeyen şeylerin efkâr-ı umumîye önüne serilmesinden ileri gelen bir ferahlık getirir. Gülüncü ve tuhaflı arayan mizah, içneli tarz de olsa istihdaf eylediği makamı, müesseseyi, şahsı darıltmaz. (...) İnsanın gözünü gönlünü açan ve biraz da Allah vergisi olan mizah, iyi bir şeydir. Nice müşkül hadiseleri bile alaya alan insanlar, hayatta daima üzüntüsüz yaşamışlardır" (Yücebaşı, 1958, 132).

1.1. Bir Tavır Alış Biçimi/Silahlı Olarak "Mizah"

Gülme, "üstünlük, uyumsuzluk, rahatlama ve psikolojik gülme" gibi çeşitli kuramlarla açıklanır. Morreall'a göre, gülmeye dair en yaygın kuram, "gülmenin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesi olduğudur." (Morreall, 1997, 8).

Üstünlük kuramında gülünç kişi kendini olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir. Yine, John Morreall'a göre bir kişinin bir başka kişiden üstün olabildiğini göstermenin birçok yolu vardır, bu nedenle "gülme"de "üstün uyum" iddiası güç ve çeviklik üzerine olduğu kadar akıllılık, anlayış ve sağlık üzerine de odaklanır.

Türkiye'de fıkralar üzerinden "mizah" ve "gülme"nin işlevine dikkat çeken isimlerden biri olan Fikret Türkmen, "gülme"nin "Platon tarafından zayıf ve zararsız olmak şartıyla bir kişinin diğerleri üzerinde üstünlük kurma isteğinin ifadesi" olarak tanımlandığını; Kant'a göre, "Yıkılan bir umudun hiçliğe doğru ani değişiminden doğan bir duygu; Descartes'e göre "Bir kötülüğe karşı kayıtsız kaldığımızda veya ondan bize zarar gelmeyeceğini anladığımızda meydana gelen sevinç"; Huizinga'ya göre "İnsana özgü ciddi olmayan fizyolojik bir olay"; Bergson'a göre, "uyumsuzluğa karşı verilen toplumsal bir ceza";

* Dr., MEB Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni-Yazar, E-mail: fedai.celal@gmail.com.

Hobbes'e göre, birden bire duyulan bir gurur); Spencer'e göre, "Sinirsel gücün doğal yatağından birden bire saparak yeni bir yola girmesi" Kierkegard'a göre "İki düşünce arasındaki karşıtlık"; Darwin'e göre "Istırap anında çıkarılan çığlık ve haykırışlardan farklı olarak diyagramın kesintili kasılmasından sonra derin bir iç çekme ile ortaya çıkan hoşnut olma durumu"; Koestler'e göre en yüksek kompleks yapı içerisinde belirtici olarak kullanılabilen refleks düzeyinde en yoğun cevabın alındığı bir ortamı hazırlayan yaratıcı güç." (Türkmen, 1996, 649-655) olarak anlaşıldığına işaret eder.

Gülme kavramıyla ilgili araştırmalarıyla dikkat çeken Freud, Bergson ve Hegel de gülmenin "rasyonel olandan, irrasyonel olana geçiş" olduğunda birleşirler. Kavramın kökenini araştıran Hoff'a göre gülme; "dişleri gösterme biçiminde beliren bir hayvan davranışını, esas olarak "savunmaya yönelen" ve saldırganlık niyeti olmadığını ifade eden bir tutumu gösterir. (Cebeci 2008: 20). "Kendi zaferimizin hoşumuza gitmesi, herhangi bir uyumsuzluğun bizi güldürmesi, biriken enerjinin serbest bırakılması tüm bu iyi duygular bizim gülmemize yol açar" (Cebeci, 2008, 59).

Freud, "mizahı doğal bir savunma mekanizması olarak tanımlar. Bu mekanizma, suçluluk ve gerginlik duygularının dönüşüme uğramasıyla ortaya çıkan bir sistem olup, özü itibarıyla saldırgan bir nitelik taşır. Öte yandan sevecen gülüşün ifade ettiği ve düşmanlıktan çok sempatiyi gösteren bir başka mizah türü daha olduğu da açıktır." (Cebeci, 2008, 57-58). "Gülme" eyleminin ardında "savunma" psikolojisinin yanında "saldırma" psikolojisinin olduğu barizdir.

"Mizah" ve "gülme" kuramları söz konusu olduğunda en bilinen isimlerin başında gelen John Morreall *Gülmeyi Ciddiye Almak* adlı eserinde "gülme"yi iki ana grupta ele alır. Bunları "mizahi olmayan gülme" (gıdıklama, sihirbazlık, utanç, isteri vb. durumlara gülme bu gruptadır) ve mizahi gülme (fıkra dinleme, fıkrayı yanlış anlatma, fıkrayı anlamayana gülme vb. bu gruptadır şeklinde ikiye ayırmaktadır. Yine Morreall'e göre, "Rahatlamanın, gülme durumu için uygun olabilecek iki biçimi vardır. Kişi, ya serbest kalan sinirsel enerjiyle bu duruma girebilir, ya da gülme durumunun kendisi, sinirsel enerjinin serbest kalmasına olduğu kadar, birikmesine de neden olabilir." (Morreall, 1997, 33)

Mizaha kuramsal açıdan yaklaşan Morreall, "Üstünlük", "Rahatlama", "Uyumsuzluk" (Aykırlık) gibi güdülerle mizah durumunun gerçekleşeceğine işaret eder. Bu kuramlardan özellikle "Üstünlük", "Rahatlama" kuramlarıyla oluşan mizah/gülme ilk sıralarda gelir.

Bergson da *Gülme* adlı eserinde Kant'ın "Gülme, ansızın boşa çıkan bir bekleyişten doğar" fikrinden hareket ederek gülmeyi, aykırılık (uyumsuzluk) kuramına göre izah etmiş ve gülmeyi, beklenmeyen bir sonuç karşısında gerçekleşen tepki (Bergson, 2006, 50) şeklinde tanımlamıştır.

Mizah kuramları içinde öne çıkan "Üstünlük Kuramı" Çiğdem Usta tarafından "Hayat denilen mücadele ortamında insanlar birbirinin rakibidir. Kişi, özellikle de kusurlu ve yetenezsiz kişiler, ya rakibini alt etmek için onun kusurlarını arar ya da onun talihsiz bir anını bekler. Bu özürlerin kendinde olmaması yahut bu talihsizliğin kendi başına gelmemesi nedeniyle birdenbire duyulmuş bir gurur" ile güler. Gülme, âdeta alay yoluyla kazanılan bir başarı sonrası, kendi kendini kutlamadır. Bir başka deyişle bir "zafer kükremesi" dir." (Usta 2005, 70)." şeklinde tanımlanır. Usta'nın ifade ettiği gibi mizahta öne çıkan "üstünlük" hissidir. Hobbes'a göre de mizah, "üstünlük" anlayışından doğar. Yani bizim daha önceki hâlimizle ve başkalarıyla kendimizi kıyasladıktan sonra kendimizi aniden daha üstün görmemizden doğar (Morreall, 1997, 11). Fikret Türkmen de, "üstünlük duygusu daha önceki durumdan daha iyi olmanın psikolojik durumudur" diyerek bu kuramla doğan mizahın yoğunluğuna işaret eder (Türkmen, 1996, 265).

Uyumsuzluk Kuramı, "Kişinin beklemediği uyumsuz bir sonuçla karşılaşması; ancak bu uyumsuz sonucun başka bir mantık düzeyinde uyumlu olması veya kişinin karşılaştığı durumların belirli kalıplara göre oluşturduğu dünyasına aykırı olması sonucu güldüğünü varsayar" (Bilge, 2008, 18) Uyuşmazlık kuramında, gülmenin gerçekleşmesi için öne sürülen bazı koşullar vardır. Bunlardan biri, "iki ya da daha çok tutarsız, uygunsuz, bağdaşmaz, aykırı kısım ve koşulun karmaşık bir nesne ya da toplam oluşturuyormuş gibi düşünülmesi ya da zihnin onları kendine özgü bir şekilde, bir tür karşılıklı ilişki içinde görmesidir" (Paulos, 1996, 8).

Mizah kuramlarından diğeri de "Rahatlama Kuramı"dır. "Rahatlama Kuramına göre gülme, herhangi bir nedenle insanın içinde biriken sinirsel enerjinin boşaltılması sonucu oluşur. Gülme yoluyla gereksiz enerjiden kurtulan insan rahatlar. Sinirsel enerjinin birikmesine neden olan en önemli hadise, kişinin bilincinin önemli şeylerden önemsiz şeylere, hazırlıksız olarak aktarılmasıdır" (Paulos, 1996, 9).

2. Haldun Taner'in Öykülerinde Mizah

Haldun Taner, yazdığı öykü ve tiyatrolarla Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının güçlü yazarlarından biri olmuştur. 1915 doğumlu olması sebebiyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin

birçok siyasi ve sosyal hadisesine tanıklık etmiştir. Yazar, hayat tecrübelerinden ve gözlemlerinden biriktirdiği izlenimlerini, geniş bir kültür ve güçlü bir gözlem yeteneği ile öykü ve oyunlarında yansıtmıştır.

Hikâyelerinde sosyal adaletsizliklere, parti çekişmelerine, burjuvanın yozlaşmış hayat tarzına ve ahlâkına, yoksul kesimin sınıf atlama merakına ve bireysel konulara yer veren Haldun Taner, Türkiye'nin geçirdiği sosyal ve siyasi çalkantıları mizah yoluyla eleştiriler getirmiştir.

Taner'in Almanya'da ekonomi ve siyaset tahsili görüp yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesinde Alman Filolojisi, Sanat Tarihi ve Türkoloji eğitimlerini tamamladığı (1950) yıllarda kaleme aldığı ve yayınladığı ilk öykülerinden itibaren sanatçı için "mizah", hem sosyal tenkitlerini yansıtmaya biçimi hem de üslubu açısından güçlü bir silah olan mizahtan yararlanmış. Taner'in "hikâyelerinin ilk döneminde olay ön planda iken, sonralarındakilerde hikmet kırıntıları ve kendince bir felsefi görüş ön plana geçer. Zamanla da karamsar mizahtan bilgece gülümseyen humora doğru yöneldiği, tek tek sosyal meselelerden toplu hayat görüşüne ve insan anlayışına ağırlık verdiği görülür." (Miyasoğlu, 1998, 13).

Yazarın ilk dönem öykülerinde toplumun yaşam temayüllerine ve beklentilerine tuttuğu aynaya bağlı olarak güldürme amacı taşıyan bir acılı bir "humour", sonraki hikâyelerinde ise daha soyut ve bilgece yapılan bir humour'dan söz edilebilir.

İlk dönem öykülerinde toplumun her kesiminden geniş bir insan yelpazesine yer veren yazar, buna bağlı olarak onların eğilimlerinden mizah çıkarmıştır. Örneğin, idealleştirilen ilk aşkın taraflarının bir süre sonra hayat şartlarının tesiriyle geldikleri nokta, evlenmeyi bekleyen genç kızların sınıf atlama düşleri, çıkar peşinde koşan politikacıların durumu, emekli olunca anılarını yazmak isteyen memurların psikolojileri, tuttukları partiler sebebiyle birbirine düşman olan yakın komşular, eşini aldatan koca ya da kadınlar vb. günlük hayatın içinden birçok kişi zaaflarıyla birlikte onun hikâyelerinde görülür. Taner, bu insanlara mizahın objektifinden bakar. Onun *Yaşasın Demokrasi* (1949), *Tuş* (1951), *Şişhane'ye Yağmur Yağmıyordu* (1953), *Ayışığında "Çalışkur"* (1954), *On İkiye Bir Var* (1954), *Konçinalar* (1967), *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (1969) gibi ilk dönem öykülerinde mizahtan istifade şeklini anlayabilmek için ana hatlarıyla "humour"un anlamı ve işlevi üzerinde durmakta yarar vardır.

Haldun Taner, kendisi ile yapılan bir röportajda mizahı öykü ve oyunlarında etkili bir ifade mekanizması olarak tercih etme sebebini şöyle izah eder,

"Bu öyle düşünülmüş, taşınmış bir tutum değil. Bir yaratılış, bir bakış alışkanlığı. Ama yararı büyük. Mizah ve ironi olaylara belli bir felsefi mesafeden bakmanın avantajlarını taşıyor. Taze ve vurucu bir bakış alternatifi sağlıyor" (Aktan, 2015, 7).

Görülebileceği üzere Haldun Taner mizahtan istifade etme düşüncesinin kökeninde, Türkiye'nin sosyokültürel hayatına, geçtiği toplumsal dönemeçlere eleştirel bir gözle bakabilmek için "vurucu bir bakış alternatifi" elde etme psikolojisi yattığına işaret etmiştir. Zaten yazarın hikâye serüveni incelendiğinde daha çok sosyal temalı hikâyeler yazdığı, bireysel hikâyelerinin içinde bile mizah üzerinden sosyal bir aksaklığa işaret ettiği görülebilir.

Haldun Taner'in bireyin konu edildiği hikâyelerinde; kişilerin ruhsal değişimlerinin sebep olduğu uyumsuzluk hali, bireylerin davranışlarındaki tutarsızlıklar, kişilerin kibri, saplantı haline gelen merakları kısaca söylemek gerekirse çalkantılı iç dünyası, güldürmeyi amaç edinen bir humour (alay) ve eleştirip dönüştürmeyi amaçlayan bir ironi ile anlatılmıştır.

Yazarın ilk dönem bireysel temalı öykülerinden "Yağlı Kapı", "Beatris Mavyan", "Geçmiş Zaman Olur Ki", "Sahib-i Seyf ü Kalem" de zamana ve şartlara bağlı olarak bireylerin yaşadığı ruhsal değişim ve dönüşüm; "Yağlı Kapı", "Fasarya" ve "Ases"te dürüstlük; "Yağlı Kapı"da vefakârlık; "Sahib-i Seyf ü Kalem", "Heykel"de gösteriş merakı ve beğenilme arzusu; "Beatris Mavyan", "Ablam", "Sahib-i Seyf ü Kalem"de yozlaşma ve çıkarıcılık; "Yaşasın Demokrasi", "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü", "Dürbün"de ikiye bölünmüşlük; "Sebati Bey'in İstanbul Seferi"nde yalnızlık; "İşgüzar Bir Polis", "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü", "Dürbün"de kadın-erkek ilişkileri, aldatma; "Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi", "Sahib-i Seyf ü Kalem"de yaşlılık; "On İkiye Bir Var"da zaman algısı; "45 Marka Seksapil", "Fraulein Haubold'un Kedisi", "Dürbün" öykülerinde ise cinsellik ve kadın-erkek ilişkileri gibi temalar mizahi bir bakışla işlenmiştir.

Taner'in incelediğimiz öykü kitaplarındaki "Yağlı Kapı"da "iş gücü sömürüsü "Dairede Islahat", "Yaşasın Demokrasi", "Sebati Bey'in İstanbul Seferi", "İşgüzar Bir Polis", "Ayışığında "Çalışkur" da toplum ahlâkında meydana gelen yozlaşma ve particiliğin neden olduğu toplumsal gerilim; "Fasarya"da sosyal adaletsizlik; "Fasarya" ve "Ayışığında Çalışkur"da iftira; (kurumsal yozlaşma (Heykel, Rahatlıkla), evlilik (Beatris Mavyan), "İşgüzar Bir Polis"te hırsızlık, "Bayanlar 00"da iş ahlâkı; "Konçinalar", "Bayanlar 00"da

sınıf ayrımı vb. sosyal temalar daha çok “üstünlük kuramı”na uygun saldırma ve düzeltmeyi amaçlayan bir mizah anlayışı ile eleştirilmiştir

Taner’in öykü kitaplarından ilki olan *Yaşasın Demokrasi* (1949)’deki “Heykel” adlı öyküde, yazarın oyunlarında da sıkça görebileceğimiz burjuvanın sonradan görmeliğinin mizah üzerinden eleştirisi söz konusudur. Öyküde tiftik ticaretiyle uğraşarak sonradan zengin bir tüccar (burjuva) olmuş bireyin, sadece meşhurların değil kendi heykelinin de yapılabileceğini kendi meziyetlerini kibirle överek ispatlamaya çalışmasından doğan “üstünlük kuramı”na uygun bir mizaha yer verilmiştir. Taner, öyküde mübalağadan yararlanarak bir mizah oluşturmuş; burjuvanın “sonradan görmelik”lerini ve aşağılık duygusunu, parasının gücüyle kendini topluma kabul ettirme çabasını da gözler önüne sererek “bilinçaltını” da sergilemiştir.

“Heykelimi diktirmek için bütün meziyetleri şahsımda toplamış bulunuyorum. Meşhurluksa var, Üryanizade Sıdkı dedin mi Bahçekapısı’nda bilmeyen yoktur. Zenginlik ise bin bereket o da var, Ben hesaplamadım amma vergi memurları bir buçuk milyonum olduğunu söylüyorlar. (...)

“Sanatkârlar tipimi çok beğendiler, ‘Bu kadar senedir heykel yapıyoruz, böylesine ilk defa rastlıyoruz’ dediler. Evet cidden de öyleyimdir. Nitekim yazıhane komşum urgancı Refik Bey ikide bir; ‘Sende bir kumandan tavrı var. Dünyaya yanlış gelmişsin. Asker olacaktıydın!..’ der durur.” (“Heykel”, Taner, 2015a, 24-25.)

Yaşasın Demokrasi kitabındaki “Dairede Islahat” adlı öyküsünde yazar, toplumun müesseselerindeki bozulmuş düzeni, devlet dairelerindeki aksaklıkları yine mizahın gücüyle eleştirmiştir. Böylece kişilerin ve toplumun ahlâkında medyana gelen yozlaşmayı dile getirmek amacıyla eleştiri vasıtası olarak mizahı kullanır.

Öyküde hantallığından memnun olmadığı müessesesinin bozulmuş düzenini değiştirmek düşüncesiyle, müdür olarak arkadaşı Bahadır Erdem’i atayan ir “genç vekil”den söz edilir. Adı İsmiyle müsemma olan “Bahadır Erdem”, sorumluluk sahibidir. Bu devlet dairesinde ilk iş olarak memurlarını çağırıp onları sıgaya çekmek, eski müdür devrinde şımarıp iş yapmaz hale gelmiş olan kişileri başka görevlerle daireden uzaklaştırarak bir ıslahat yapmak ister. Odacı, hayli şımarıp iş yapmaz hale gelmiş; sekreter (kâtime) Şükran da, alaturka musikiye düşkün eski müdür zamanında daha çok şarkıcılığa yönelmiş asıl işini yapmaz hale gelmiştir. Bahadır Erdem’in işlerini yapmadıkları için daireden uzaklaştırdığı üç isimden müdür muavini Hulusi Bey, yozlaşmış, iftiracı bir adamdır. Başka bir vazifeye verilince işi daha rahat olsa da “Bahadır Erdem’in rahatça çalabilmek için kendisini daireden attırdığını” iddia eder.

Bahadır Erdem’i müfettişler teftiş eder, evrakları temiz çıksa da işinden alınır. Ondan sonra gelen müdürle birlikte daire tekrar eski haline dönmüş; işe yaramaz eski çalışanlar tekrar işe alınır. Haldun Taner, “Dairede Islahat” öyküsünde bir devlet dairesinde işlemez hale gelmiş bozuk düzeni, tembellik ve kimsenin kendi işini yapmamasına dönük olarak yaptığı sosyal tenkidi mizah üzerinden gerçekleştirmiştir. Öyküde “Rahatlama” kuramı ile açıklayabileceğimiz bir mizah söz konusudur.

“Şimdi dairede bir kişinin işini bermutat iki kişi görmekte ve muamelat ‘benden atlasın da nerde patlarsa patlasın’ zihniyetiyle sürüncemede bırakılmaktadır.” (Taner, 2015a, 22)

Yazarın aynı eserdeki “Beatris Mavyan” adlı öyküsünde de en büyük emeli evlenmek olan artist ruhlu, kültürlü ve iyi eğitim almış Beatris adlı genç kızın ona pek de uygun olmayan talibi ile karşılaştırılmasından bir mizah çıkarılmıştır. Kendini çok iyi yetiştirmesine rağmen bir türlü talip bulamayan Beatris, hem güç beğenen bir insandır hem de kendisi yazarın gözünden fiziksel kusurları öne çıkarılarak anlatılmıştır. Yazar, onun kimseyi beğenmemesine karşılık fiziksel durumunu kıyaslayarak uyumsuzluğa dayalı bir mizah yaratmıştır,

“Halbuki rağbetsizliğinin sırrını mumaileyhanın son derece çene züğürdü olmasında ve vücudunun aşırı derecede kılı bulunmasında aramak, çok daha doğru olur.” (Taner, 2015a, 31)

Beatris, çaresizlikten sürekli kendiyile çelişen davranışlar sergiler ki yazar bu çelişkili durumdan uyumsuzluk kuramıyla mizah çıkarır. Bir taraftan da evleneceği kişinin iyi bir fiziksel görünüme sahip olmasını ister, onun Sorbonne ya da Cambridge’den mezun olmasını şart koşar diğer yandan kapısını çalacak ilk kişiye koşa koşa gitmeye hazırdır. Beatris’in talibi Jirayir Kekliyan ile arasındaki uyumsuzluktan yazar şöyle bir mizah çıkarmıştır,

“Beatris’in son günlerde tanıdığı ve tanımasıyla beraber delicesine vurulduğu Jirayir Kekliyan, Sorbonne’u filan geçtik, Pangaltı’daki Ermeni lisesinden dahi şahadetname almamış, kömür kaşlı, kırmızı yanaklı, esnaf kılıklı tıknaz bir delikanlı idi.” (Taner, 2015 a,32)

Bergson’a göre, gülmenin toplumsal amacı “utandırma” ve “küçük düşürme” gibi mekanizmalar aracılığıyla üyelerini kontrol altında tutmaktır.” (Cebeci, 2008, 22-24) Buradan yola çıkarak hikâyede anlatıcı

tarafından Jirayir'in zaaf ve noksanlıklarının dile getirilerek onun küçük düşürülmesi mizaha neden olmuştur.

John Morreall, gülme kuramlarından uyumsuzluk başlığı altında yer alan insandaki uyumsuzluklardan bahsederken "taklitten doğan mizah"ı da anlatır. "Bizler, genellikle, kendini olduğundan daha zengin ya da kendini olduğundan daha önemli göstermeye çalışan insanlara da güleriz. Bunu yaparlarken, o insanlar, kendilerini çok ciddiye alırlar. Gerçekten de, o insanların kendi haklarındaki bu abartılmış düşünceleri, onların sürekli numara yapmalarına neden olur, her şeyden komik olan da budur. Çünkü uyumsuzluk, kendini olduğundan daha iyi göstermeye çalışan insanların, yalnızca, ne olduklarıyla kendilerini nasıl göstermeye çalıştıkları arasında değil, onların ne olduklarıyla kendileri hakkında ne düşündükleri arasında da vardır." (Morreall, 1997, 99) Hikâyedeki Jirayir adlı kişinin yansıtılmasında bu şekilde bir "uyumsuzluğun" ve küçük düşürme psikolojisinin doğurduğu mizahı görebiliriz.

Taner'in *Yaşasın Demokrasi* adlı hikâye kitabında toplumdaki seçim dönemlerinin halkı ideolojik olarak nasıl böldüğüne dair de bir öyküde siyasî eleştiri yoluyla mizah yapılmıştır. Bu hikâyelerden ilki kitabına da ad veren, "Yaşasın Demokrasi" dir.

Hikâyede muhtemelen 1946 yılı seçimleri ve CHP ile DP'nin rekabeti mizah yoluyla alaya alınmıştır. İktidar için mücadele eden siyasî partiler, seçim yarışı içinde galip gelmek için her yola başvurarak toplumda da bir yozlaşmaya neden olmuştur. Hikâyede, Âşık Mehmet adlı saz şairi para karşılığında Halk Partisi için türküler söylemektedir. Türküleriyle halkın sempatisini çekerek DP'ye oy vermek üzere olan beş yüze yakın köylüye etki etmiş ve oylarını Halk Partisi'ne vermelerini sağlamıştır. Durumu fark eden DP'liler Âşık Mehmet'e daha çok para vererek bu kez kendileri için türküler yakmasını sağlayıp seçimin yine seyrini değiştirirler. Ozanlığının gücüne güvenene Mehmet artık partilerin rekabetini kullanmakta, çok para veren partinin teklifine göre yöne değiştirmekte ve halkı o yöne evriltmektedir.

Partiler arasındaki çatışmalara mizah üzerinden siyasî eleştiri yapan yazar, CHP için parayla propaganda yaparken Demokrat Partililer tarafından seçim için gideceği bir köye varmadan durdurulup CHP'nin verdiği iki yüz elli liraya karşılık üç yüz lira vererek onun DP için türkü söylemesini sağlayan DP'lilere de eleştiri getiren yazar, diğer yandan para için saf değiştiren Âşık Mehmet'in durumunu CHP'den gizlemesini de "Uyumsuzluk ve Rahatlama" kuramlarıyla gerçekleştirilen bir siyasî mizahla anlatır,

"Sabah beri durmadan şarkı söylediniz. Dolaşmaktan yorulduym gayrı... Hem ben saz şairiyim. İçimden gelirse şarkı söylerim. Politika benim neme gerekli." (Taner, 2015a, 41)

Aynı kitaptaki bireysel hikâyelerinden "Geçmiş Zaman Olur ki..."de, bireyin zaman içinde zevk ve değerlerinde meydana gelen değişim ele alınmıştır. On sekiz yıl öncesindeki ilk aşkına gazetede gördüğü kiralık ilan ile yeniden ulaşma fırsatı bulan kahramanın zaman içinde değişen zevki ve ruh hali mizaha neden olur, On sekiz yıl evvel "sarı bukleli, menekşe bakışlı Mahinur adlı sevgilisine başka birine kapıran ve zengin bir burjuva olan o kişiye kin tutan anlatıcı, yıllar sonra gazetede gördüğü kiralık köşk ilanıyla ilk aşkı Mahinur'u yeniden görmek ister. Kadının değişimi karşısında kahramanın şaşkınlığı mizah yaratır,

"O anda nasıl sendelemedim, muvazenemi kaybedip tekerlenmedim şaşılır. Bu karşımdaki boyalı saçlı, çifte gerdanlı, bu kolları şıkır şıkır altın bilezikli kadın Mahinur öyle mi? O sülün gibi endam, on sekiz yıl içinde böylesine kütükleşsin, o şiirli ses, o buğulu bakışlar, o prenses gibi tavırlar bu rütbe müptezelleşsin..." (Taner, 2015a, 43)

Hikâyede iki eski âşık geçmiş günleri anarken hayli değişen kadın, birbirlerine Faruk Nafiz'in "Kıskanç" şiirini okuduklarını hatırlar. Şiiri okumaya başlar ancak devamını hatırlayamayınca kahraman "Rahatlama" kuramıyla bir alay gerçekleştirir, "İsabet ki gerisini hatırlayamadı. Yoksa şiire de, Faruk Nafiz'e de yazık olacaktı." (Taner, 2015a, 44)

Kahraman yine yıllar içinde oldukça çirkinleşen Mahinur'u gördükten sonra, bir zamanlar onu elinden alan adama karşı da "Rahatlama" ve "Uyumsuzluk" kuramlarıyla alay eder,

"Durdum, arkasından uzun uzun baktım. Bir vakitler öldürmeyi kurduğum adama karşı şimdi içimde büyük bir minnet duyuyordum. Utanmasam, arkasından koşacak, bu manasız kadını hayatımın üstünden çekip aldığı için yüzünü gözünü öpecektim." (Taner, 2015a, 45)

"İşgüzar Bir Polis" hikâyesinde Taner, aile ve iş kurumlarındaki ahlâki yozlaşmayı (hırsızlık, iftira, aldatma) mizah çerçevesinde eleştirmiştir. Necmi Uyanık adlı bir polis memuru üzerinden toplumun değişen iş ahlâki mizahla eleştirilmiştir,

"Bir eli yağda, bir eli balda! Gel keyfim gel! İş güc hak getire! Sabahtan akşama kadar kulübenin önünde güneşlen. Akşamüstü asfalta çık, şöyle bir boy göster! Kırıla döküle piyasa eden kızları dikizle! Mebusun evlatlığına göz süz, avukatın hizmetçisine işmar et, bakkalın dükkânında çene yarıştır. Kim istemez bu hayati be!" (Taner, 2015a, 56)

Haldun Taner, *Konçınalar* kitabına adını veren “Konçınalar” öyküsünde toplumun her kesimden insanını iskambil kâğıtları üzerinden sembolize ederek yansıtmıştır. İskambil kâğıtları kişileştirilerek insanlar gibi onların da sosyal tabakalarının olduğu, hiçbirinin eşit olmadığı dile getirilmiştir. Bu düşünce hikâyede kim bir tema olarak yer alır. İnsanlar arasındaki adaletsizlik kartlar arasında da vardır. Yazar bu durumu mizahi bir anlatımla eleştirir. Hikâyenin başında Kupa Beyi Osmanlı Hanedanına mensup bir kişiliktir. Karo Beyi bir Selçuklu Sultanıdır. Bunların dışında diğer kartlar da anlatılıp özellikleri sayıldıktan sonra hikâyeye adını veren Konçınalara en son sıra gelir. Onlar en pespaye oyunlarda bile işe yaramazlar. Yazar onu iskambillerin paryası sayar. Konçınaların varoluşlarının sebebi öbür kâğıtlara basamak olmaktır. Bu yüzden de onlar kölelere benzerler. Yazar bu şekilde deste içinde hüküm süren derebeylik rejimini önlemek için Konçınaları eşitliğe kavuşturacak yeni oyunlar aramak ister ama bunun mümkün olmayacağını bilincindedir. Tek çareyi artık iskambil falı açmakta bulur. Kişileştirilen kartların anlatımında mizah unsurundan yararlanarak sınıf farkına eleştiri getirmiştir. Örneğin; İspati Kızı şöyle anlatılır,

“Siz onun öyle masum ve sakın görüldüğüne bakmayın, o ne hinoğlundur o, o ne içinden pazarlıklı aşiftedir o. İskambilin üstünde gördüğünüz onun bayramlık resmi. O, bu masum bakire pozunu, fotoğrafçıda resim çektirirken bir, bir de pazarları kiliseye giderken takır.” (Taner, 1967, 35)

“Onlularla Dokuzlular, resimsiz kâğıtlar içinde önemli oyunlara katılma imtiyazına sahip başlıca kâğıtlardır. Bundan ötürü de hallerinde görgüsüzce bir çalım, budalaca bir kurum sezilir.” (Taner, 1967, 36)

Taner’in *Tuş* (1951) adlı kitabında yer alan “İki Komşu” adlı hikâyesinde de particiliğin ve siyasî kamplaşmanın toplumda meydana getirdiği gerginlik ve bölünmeler de siyasî mizah üzerinden yansıtılmıştır.

Taner’in *Şişhane’ye Yağmur Yağıyordu* (1953) kitabında yer alan “Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi” adlı öyküsünde, farklı çevrelerden ve dünya görüşlerinden sıradan yaşlı insanlar bir araya getirilmiştir. Bu yaşlılar bir istasyonda oturup spor, günlük olaylar, askerlik, ölüm, siyaset gibi konularda konuşmaktadırlar. Öyküde eli boş olduğundan her konuya muhalefet edip herkesi eleştiren emekli Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi’nin kendisi dışındaki herkesi eleştirmesi ve etraftakilerin ona besledikleri öfke, “Üstünlük” ve “Uyumsuzluk” kuramlarıyla bir mizh oluşturmuştur,

“Geçenlerde bir ara yok oldu. Öldü sanıp adeta sevindik. Herif yedi canlı yahu. Doksanında zatürreeden kurtuldu. Hem dene penisilin, ne bir şey. Eski toprak derler ya, bununkisi toprak değil de çimento mübarek. Hepimiz öleceğiz, o yine yaşar. Bir deccaldan bahsederler ya, kim bilir belki de budur. Hayat bitip, cümle mahlukat yeryüzünden silinince kıyamet borusunu bu üfürecekler.” (Taner, 2015b, 33)

Her şeye karışan Ali Rıza Efendi’nin, “kem gözler”e sahip olduğuna, nazarının değiştiğine de inanılır olmuştur. Özellikle anlaşılmadığı Kahveci bu kanaattedir. İstasyonda konuşulan konulardan biri istasyon memurunun kırılan koludur. Bunun sebebinin nazar olduğuna inananlar olsa da Kahveci,

“Nazar değmişse kantarcının nazarı değmiştir. (onun tınmadığını görünce, elini boru yapıp bağırdı) esnaf bile denemiş senin nazarını. Sabah siftah seni gören, kepenkleri kapıyormuş” (Taner, 2015b, 26) diyerek “üstünlük” kuramıyla ona sataşır.

Mizah bireylerin ya da toplumun ilginç ruh halinin, uyumsuzluğunun ya da insanların birbirine galebe çalan “üstünlüğü”nün yansıtmaya biçiminde yatar. Yazarın sıradan bir muhitte bile görülen anlattığı ahlâkî yozlaşmalarla çok eleştirilen ve aldığı eleştiriler neticesinde yeniden yazılan *Ayıışığında Çalışkur* adlı kitabının aynı adlı öyküsü “Ayıışığında Çalışkur”da ahlâkî yozlaşma ve uyumsuzlukları mizah yoluyla işlenmiştir. Yazar, bir apartmanın dairelerindeki sosyete yaşamını yansıtırken seçkin görünen bu insanların ikiyüzlülüğünü, yozlaşmış namus algısını mizah yoluyla hicvederek mizahı tenkit amacıyla bir silah olarak kullanmıştır.

“Ahlaki uyumsuzluk soylu ile aşâğılık olanın bir arada algılanması hali olarak tanımlanabilir.” (Cebeci, 2008, 35) diyen Cebeci, bu öyküde fakir mahalleden gelip zengin ancak namussuz insanlarla dolu Çalışkur Apartmanına doğru bakan namuslu çift ile bu partmanın sakinlerinin yaşam biçimlerindeki uyumsuzluktan mizah çıkarmıştır.

Öyküde, Çalışkur Apartmanı’nda yaşayan insanların ve mahalle bekçisinin yozlaşmış halleri, ahlaksızlıkları sergilenmiş, fakir bir mahalleden gelip apartmanın yakınlarında ayışığını seyreden ahlâklı, genç bir çiftin de aralarında geçenler verilmiştir. Bu apartmanda zengin bir hayat süren herkes yozlaşmıştır. Çalışkur Apartmanı’nda yaşanan ahlaksızlıklar şöyledir, Mambo Cemil adındaki bir adam karısını baldızı Sevim ile aldatır, Basketçi Erdal arkadaşlarına seviştiği kızın gizli ses kayıtlarını dinleten sapkın bir gençtir, Erdal’ın büyükbabası küçük çocuklara düşkün ahlaksız bir ihtiyardır, Bekçi Zülfikar kocası hapiste olan

kapıcı kadınla yasak ilişki yaşar. Örneğin, büyükbabanın yaşlılığının getirdiği ruhsal bozulmalarla ahlaki yönden yozlaşması mizah unsurları arasındadır.

“Büyükbaba, her gece olduğu gibi odasına çekilmiş, elektrikleri söndürmüş, elinde dürbün karşı pencereleri gözetliyordu. Soyunan kadınları gözetlese yine bir dereceye kadar. Ama onun aklı fikri bacak kadar çocuklarda.” (Taner, 2015c, 13)

Çalışkur Apartmanı’nda bir dairede Beyhan adlı bir kızın doğum günü partisinde bir araya gelen insanlar arasındaki ilişki ve konuşmalar da merccek altına alınarak mizah yaratılmıştır Bu dairede poker oynanır, flört edilir, apartmanın sahipleri çekiştirilir,

“Kız doktoru saygıyla selamladı. Ne olur ne olmaz günün birinde lazım olabilir. Şekerlemeyi Löbon’dan, çiçeği Sabuncakis’ten yaptırmak neyse, kürtajı Epkem’e yaptırmak da öyle...” (Taner, 2015c, 19)

Yazarın *On İkiye Bir Var* (1954) adlı kitabındaki “Bayanlar 00” adlı öyküsünde tuvalet bekleliği yapan Kevser Hanım’ın mesleğini benimsemesi, işini en iyi bir şekilde yapmaya çalışması, işlettiği tuvalette karşılaştığı insanların türlü halleri hikâyede mizah konusu edilmiştir.

Kevser Hanım’ın gözlemlerinden hareketle yazar “tuvalet” gibi umumî bir kullanım alanında “görgü” kuralları bağlamında bir mizah yaratmıştır. Kevser Hanım işini titizce yapsa da müşterileri gerekli “titiz”liği göstermediği için “Uyumsuzluk”tan doğan bir mizah yaratılmıştır. Öyküde Kevser Hanım’ın gözlemlerinden mizah yaratılmış; o dört tip müşteriden bahsetmiş onların davranışlarını eleştirmiştir,

“Bunlardan birincisi; marifetini böyle orta yerde bırakıp çıkanlardı. İkincisi; işini bitirdikten sonra punduna getirip ücret vermeden sıvışmaya yeltenenler... Üçüncüsü; ellerini sabunsuz filan şöyle yalancıkta ıslatıp kâğıda kurulayan taharetsizler... Dördüncüsü de; küvetin tahtasına oturmayıp kirli iskarpinleri ile tahtanın üstüne tüneyenler.” (Taner, 2015d, 49)

Kevser Hanım’ın zengin ve üst sınıftan müşterileri de vardır. Bu kişiler arasında kibar hanımefendiler, bir vekil karısı, o zamanın Fransa güzeli ve opera yıldızı vardır. Bu müşterilerle yaşananlar ve Kevser Hanım’ın tepkileri mizah unsuru oluşturur. Kevser Hanım böyle müşterilerden sonra mesleğinde hela kelimesini nezih bulmadığından “San Numara” tabirini kullanmaktadır. Bir gün Devlet Konservatuarı san numarasında tanıdığı talebe bir kızın opera yıldızı olduktan sonra onun san numarasına gelişi kendisini duygulandırır. Bu durum karşısında opera yıldızının şöyle diyesi gelir, *“Eski dostluk unutulur mu hiç? Sen merak etme Kevser Hanımcığım. İhtiyacım oldukça başka yerde yapmam, sık sık sana uğrarım.”* (Taner, 2015d, 51)

Kevser Hanım’ın karşılaştığı insanların tuhaflikları mizah yoluyla alaya alınır. *“Kevser Hanım’ın san numaracılık hayatında en tuhafına giden, sıkıştıkları zaman inleye uflaya kendilerini oraya atan kadınların, işlerini bitirip ferahladıkları sonra pudralanıp, rujlanıp, kırtı kırtı, sanki biraz evvelki kendileri değilmiş, sanki hiç yemez içmez, öyle adi işler yapmaz gökyüzü yaratıkları imişler gibi, nazlı, narin çıkıp gidişleri idi.”*

Bu tuhafliklardan biri de insanların tuvalet duvarlarına çizdiği tuhaf ve gayri ahlaki resimlerdir. Kevser Hanım bu resimleri sürekli silmektedir. İnsanların bu davranışları da alaya alınmıştır. *“San numara demek oluyor ki bazı insanların resim dehasını körükleyen bir yerd. Bazıları da nesir veya şiir yazarlardı.”* (Taner 2015d, 52)

Yazar sıradan bir tuvaletçi kadının hayatı ile “büyükler” diye nitelendirdiği “hatırlı, siyasi insanlar” arasındaki düzen eşitsizliğini hikâyenin sonunda çatışma ve tezattan doğan uyumsuzluk mizahı ile eleştirmiştir,

“Neylersiniz böyle gelmiş böyle gider. Yüzünüze güller, büyüklerin pisliğini temizlemek bile, bizde forsla, pistonla oluyor.” (Taner, 2015d, 54)

Taner’in *Sancho’nun Sabah Yürüyüşü* (1969) adlı kitabındaki aynı adlı öyküde, teşhis ve intak sanatlarıyla insan gibi konuşturulan bir köpeğin gözlemleri üzerinden toplumdaki çarpıklıklar gözler önüne serilmiştir.

Öyküde canlandırılıp konuşturulan Sancho, sahibiyile her sabah Ankara’nun sokaklarında yürüyüş yapar ve sokaklarda rast geldiği köpeklerle, sahipleri hakkında yorumlarda bulunur. Köpeklerin birçoğu sosyetedendir ve Sancho, onların tavırlarını eleştirir. Sancho’nun, karşılaştığı köpekler hakkında yaptığı benzetmeler hikâyedeki mizah unsurlarındandır. Örneğin;

“Altesi tam aklından geçiriyordu ki onunla karşılaştı. Ama bu telepati değil de daha çok Hikmet Beyin bir kilometre öteden duyulan pipo kokusundan gelen bir çağrışım da olabilirdi. Hikmet Beyin bu saf kan Pakistan tazısı, elektrik prizini yalayıp cereyana çarpıldığı gündün beri, kuyruk sokumu ile oylukları arasında sürekli bir sızıdan yakınıyordu. Ne kadar da zayıflamış zavallı. Feri kaçmış gözleri, büsbütün sarkmış uzun tüyleri ile babasının bol ceketini giymiş istiska bir oğlana benziyor.” (Taner, 1969, 10)

Haldun Taner, öykülerinde burjuvanın sonradan görmeliklerini alaya almaktan hoşlanır. (Örneğin "Geçmiş Zaman Olur Ki") Bu öyküde de köpek Sancho üzerinden, burjuvanın sonradan görmeliklerine sosyal tenkit yönelterek "Üstünlük" / "Rahatlama" kuramına uygun bir mizah da gerçekleştirir,

"Sen, Londra'da özel bir klinikte sezaryenle dünyaya gel, sonra Hacettepe Baytar Okulu polikliniğinde sokak köpeklerinin peşinde saatlerce sıra bekle. Altes'i hastalıktan çok bu durum üzümüş gibi idi." (Taner, 1969, 10)

Taner'in Sancho üzerinden öyküde mizahı silah olarak kullanıp gerçekleştirdiği bir başka sosyal tenkit de insanların "kendini beğenmişliği" dir,

"Bir ara gözü Semiramis'e ilişti. Müsteşar beyin bu kahverengi buldoğu dilini çıkarıp kendi burnunun ucunu yaladı. Akli sıra onunla alay ediyordu. Oysa kendi tüyleri ile hiç asorti olmayan ekose bir yelek giymiş, hava yağmurlu olmadığı halde ayaklarına gri şoşonlar geçirmişti." (s.12)

Sancho'nun gözünden hikâyede mizah konusu olan başka bir köpek de Heidi'dir. Sahibinin olumsuz davranışlarından etkilenen köpek, sahibini tedavi ederken kendisi ona benzemiştir. Böylece köpekte meydana gelen değişim onu komik bir hale getirmiştir,

"Heidi'nin hanımı kışı Saint Moritz'de yazı Biarritz'de geçirmesine rağmen kibrit çöpü gibi ince bacaklı, isterik bir kadındı. Zürich'li bir psikiyatrist kadına 'Canınız sıkılınca, bir şeye üzülmünce bağırın, çağırın içinizi köpeğinize boşaltın' diye salık vermiş, kadın bu tedavi ile iyileşmiş ama şimdi de zavallı Heidi sinir hastası olmuştu. Heidi'nin talihsiz serüvenini bilmeyen sokak köpekleri onun olur olmaz göz kırpmak, poposunu hoplatmak gibi tiklerini yanlış yorumlayıp peşine takılıyorlardı." (Taner, 1969, 8).

Öyküde kadın-erkek arasındaki sadakatsizlik, ikiyüzlülük Sancho'nun nazarından yansıtılır. Sancho'nun sahibi bir kadının verdiği ziyafete gitmiş, evli olmasına rağmen bu kadınla yakınlık kurmuştur. Sancho durumu fark etmiş, bu yakınlığı sahibini ısırarak engellemiştir. Aynı sadakatsizliği sahibinin karısı da yapmaktadır. Sahibi sabah yürüyüşünden döndüğünde karısı telefonda başka bir erkekle konuşmaktadır. Sonrasında bu çift birbirlerine hiçbir şey olmamış gibi davranırlar Sancho'nun gözünden bu durumun da eleştirisi mizahi üzerinden "Üstünlük" ve "Uyumsuzluk" kuramlarıyla gerçekleştirilir,

"Dünyanın en nankör yarattığı insanla en sadık yarattığı köpek arasındaki, dünya tarihi kadar eski çözülmez bu sıkıfıkılık, aslında köpeğin insana değil, insanın köpeğe muhtaç oluşundan geliyor." (Taner, 1969,17)

Sancho, gözlemlediği köpeklere göre orta sınıfa aittir. Öyküde sosyete köpekleriyle onun durumu karşı karşıya getirilmiştir. Sosyete ve orta sınıf farkının yarattığı "karşıtlık", öyküde mizah yaratmıştır.

John Morreall "şeylerdeki uyumsuzluk"un "gülme"ye neden olduğuna işaret eder. Ona göre, "Rastlantıların ya da beklenmedik tekrarların bizi güldürmesinin nedeni, tek tek olayların ya da bireysel şeylerin komik olması değil; onların aralarında uyumsuz bir birliğin olmasıdır. Tek başına iken ne St. Bernard ne de Meksika Chihuahua cinsi bir köpek komiktir. Ama bu iki cins bir aradayken National Enquirer resimleri kadar komiktirler. Benzer biçimde, tek başına ne üst sınıftan ne de alt sınıftan bir insan komiktir. Ama sayısız komedi oyunu, bu iki insanın bir araya gelmesinden doğabilecek komik durumdan yararlanmışlardır." (Morreall, 1997, 100-101). İşte "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü" adlı öyküdeki, orta sınıftan bir adama ait Sancho'nun durumu tek başına mizah yaratmazken, onun gözünden burjuvanın kendileri gibi "sonradan görme" köpekleriyle kendi sosyal sınıfı arasındaki tezdaki karşılaştırması "uyumsuzluk" mizahını oluşturmuştur. Aynı kitaptaki "Salt İnsana Yöneliş" adlı öyküde, sanat dünyasındaki "kutupluluk" alaya alınırken, hikâyenin sonunda "gerçek sanatçı olmaya hak kazanmak isteyen, ille salt insana yönelmeli" ilkesini savunan sanatçılar gelen eleştirilerden sonra kendi içlerinde de anlaşmazlık yaşar. Salt insana yönelmeyi bir yana bırakarak geçim derdiyle farklı işlere yönelerek birbirleriyle görüşemez olurlar. Yine "Rahatlıkla" adlı öyküde Sedat Germiyanoglu adlı bir doçent tarafından profesör adaylarının seçim için döndürdüğü türlü numaralar ince bir mizahla eleştirilir. Bu iki öyküde de "Uyumsuzluk" kuramıyla oluşturulmuş bir toplumsal mizah dikkatlerden kaçmaz.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Bireyin ön planda olduğu mizah anlayışında, ruhsal değişimin yol açtığı uyumsuzluk hali, insanların davranışlarındaki tutarsızlıklar "gülme"yi oluştururken, toplumu hedef alan mizah anlayışında, bir toplumda bozulan ya da yıpranan her türlü kurum, ilişki, ahlâk anlayışına mercek tutularak, silah olarak kullanılan mizah üzerinden toplum değiştirilip dönüştürülmeye çalışılır.

Haldun Taner'in incelediğimiz eserlerindeki öykülerde, bireyde ve toplumda görülen ahlâki bozukluk ve yozlaşmalar, siyasal düzende aksaklıklar, değişen değer yargılarının eleştirisi gibi konular, yazarın üzerinde önemle durduğu sosyal konulu mizah unsurları olarak yer alır. Taner, daha çok "Üstünlük" ve "Uyumsuzluk/Uyuşmazlık" kuramlarıyla toplumdaki ve bireylerdeki zıt yönleri, sınıf farklılıklarını, burjuvanın ve yoksul sınıfın ruh dünyasını, değerlerini karşılaştırarak zenginlik arttıkça

azalan ahlâka mizah üzerinden dikkat çekmiştir. Böylece topluma “reel” bir ayna tutan yazar, 1940’ların ortalarından itibaren yerleşen burjuva ahlâkıyla topluma neleri kaybetmekte olduğunu “gösterme”ye çalışmıştır. Bazen “köpek” (“Sancho’nun Sabah Yürüyüşü”) bazen de “at” (“Şişhane’ye Yağmur Yağuyordu”) gibi hayvanları insan gibi canlandırıp konuşturarak hayvanlar dünyası üzerinden de sosyal sınıfları değerlendiren yazar, sıradan günlük olaylardan, önemsizmiş gibi görülen kişilerin iç dünyalarından, toplumun ideolojik ve kişisel zaaflarından mizah çıkartarak bunu sosyal eleştirileri için silah olarak kullanmıştır.

Aynı zamanda tiyatro eserleri de kaleme alan yazar, mizah üzerinden eleştirilerini yaptığı gibi, ilk dönem öykülerinde sıkı görebileceğimiz gibi zengin bir tema yelpazesine de sahip olmuştur. Mizah yoluyla öykülerini ilginç ve komik kılmış, insanın dış ve iç dünyasına ışık tutmuş; bir yandan da toplumdaki gidişata dikkat çekmiştir. Öykülerinin tiyatrolarını da etkilediği muhakkaktır. Taner, 1940 sonrası Türk öyküsünün tema, üslup ve tenkit damarı zengin güçlü bir yazarı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktan, Ayça (2015). Küçük Hikâyecilik, Adı Küçük Kendi Büyük Bir Türdür. *Kitap-İlk Dergisi*, S. 180, Temmuz-Ağustos, s.7.
- Bergson, Henry (2006). *Gülme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cebeci, Oğuz (2008). *Komik Edebi Türler*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çetişli Prof. Dr. İsmail (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Miyasoğlu, Mustafa (1998). *Haldun Taner*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Morreal, John (1997) *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (çev. Kubilay Aysevener), İstanbul: İris Yayınları.
- Paulos, J. Allen (1996). *Matematik ve Mizah*. (çev. Aliye Kovanlıkaya), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Taner, Haldun (2015a). *Yaşasın Demokrasi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- taner, Haldun (2015b). *Şişhane’ye Yağmur Yağuyordu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taner, Haldun (2015c). *Ayıştığında “Çalışkur”*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taner, Haldun (2015d). *On İkiye Bir Var*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taner, Haldun (1967). *Konçinalar*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- taner, Haldun (1969). *Sancho’nun Sabah Yürüyüşü*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Türkmen, Fikret (1996). “Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasreddin Hoca Fıkraları”, *Türk Kültürü*, S.403, s. 265.
- Usta, Çiğdem, (2005). *Mizah Dillinin Gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yücebaş, Hilmi (2004). *Türk Mizahçıları*. İstanbul: L& M Yayınları.